

Literatúra

- KOSORÍNOVÁ, A Komunikácia v UZNV B Bystrica-Kraľová (Rukopis diplomovej práce) Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1991 50 s
- KOŠECKÝ, S Niekoľko poznámok o argote asociatov (Rukopis) 1979 9 s
- KOVÁČ, A Zneužívania liekov odsúdenými vo vykonaní trestu Zvesti Zboru nápravnej výchovy SSR, 13, 1981, č 7, s 16-18
- ODALOŠ, P Argot v súčasnej jazykovej situácii na Slovensku Slovenska reč, 55, 1990, s 233-238
- ODALOŠ, P Základná charakteristika penitenciárnej komunikácie In Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie Komunikaty z vedeckej konferencie konanej v Banskej Bystrici 3-5 septembra 1991 Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1991, s 102-115

Kondenzačné a nekondenzačné javy v hovorenej reči

Mária Šimková

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Bratislava

Zameranie nášho uvažovania o jednej vlastnosti hovorenej reči vyplynulo z predpokladu, že možnosti kondenzácie sa v hovorenej reči využívajú vo väčšej miere, ako by sa na prvý pohľad, resp. bežné počutie mohlo zdať. Išlo a pôjde nám pritom predovšetkým o syntaktickú kondenzáciu, materiál¹ sme však podrobili analýze z hľadiska kondenzácie vôbec.

Vzhľadom na odlišný charakter spontánnych rečových prejavov v porovnaní s písanými textami sme si hneď na začiatku položili otázku, či sa vôbec dá skúmať syntax hovorenej reči prostredníctvom tradičných metód (porov. aj Zemskaja, 1987, s 135-136) a v akom zmysle možno pri "rozbití" syntaktickej štruktúry hovorenej "vety", teda vypovede, uvažovať o prostriedkoch syntaktickej kondenzácie. Prvá otázka dovoľuje kladnú odpoveď, ale len v tom prípade, ak okrem syntaktických, resp. širšie jazykových prostriedkov berieme do úvahy aj nesyntaktické (zväčša nejazykové) faktory, ktoré výrazne ovplyvňujú syntaktickú výstavbu vypovedí. Pracovne sme tieto komunikačné faktory vymedzili ako a) významové kontextové, konsitučné a b) osobnostné, sociálne, psychické a pod. Pri komunikácii pôsobia všetky faktory spoločne, hoci si to komunikanti ani neuvedomujú.

Riešenie druhého problému – prostriedkov syntaktickej kondenzácie – je v teórii rozpracované od najužšieho chápania (za typické syntaktické prostriedky kondenzácie sa pokladajú polopredikatívne konštrukcie, ktoré však

¹ Základný materiál zatiaľ predstavujú prepisy nahrávok asi 8 hodín spontánnych rečových prejavov - rozhovory s vyučujúcimi cudzích jazykov, beseda o jazyku a literatúre pre Kultúrny život, rozhovory odvysielané v bývalej rozhlasovej Galérii či košického rozhlasu (tu sme sa pri vybere zamerali na robotnícke profesie)

takisto umožňujú viaceré interpretácie) až po také široké, aké predložil napr. A. E. Michnevč². Pri našich predchádzajúcich čiastkových analýzach písaných textov sme za prostriedok syntaktickej kondenzácie považovali taký vetný člen, ktorý bolo možné rozvinúť do predikácie pri dodržaní gramatickej správnosti, významovej podobnosti a výrazovej prijateľnosti. Pomocou denominalizačných transformácií sme pracovali v podstate s produktmi lexi-kálno-morfologickej kondenzácie, s lexi-kálno-morfologickými kondenzátmi, ktoré na syntaktickej rovine (a na úrovni textu) plnili úlohu kondenzátorov, mali schopnosť informačne nasycovať a zhusťovať text. Boli to teda nielen polopredikatívne konštrukcie, ale aj nezahodné prívlastky, objekty, príslovkové určenia či subjekty, ak ich parafráza do vety bola gramaticky možná a textovo únosná.

V literatúre sa tradične stretávame so zaradením kondenzácie medzi typické jazykové odborných, príp. administratívnych textov, no tendencia k ekonomizácii nie je cudzia ani hovorenej reči. Ale ak by sme chceli využiť kondenzátorov porovnávať, museli by sme, pochopiteľne, konštatovať ich vysoký výskyt v písaných textoch a nízky v hovorených prejavoch – miera využitia gramatických prostriedkov kondenzácie bude značne kolísať v závislosti od osobnostných faktorov a typu komunikácie – od pomerne vysokej frekvencie v odborných rozhovoroch až po takmer nulovú pri (pokojnom) opise nejakej udalosti. Môžeme však vyčleniť isté skupiny bežne používaných, všeobecne rozšírených kondenzátorov, ako sú napr. implicitné časové určenia *na začiatku, na konci, po skončení, po štúdiu*, nazvy (každodenných) ľudských činnosti *praca, robota, obed, prechádzka* a pod. Sú to zväčša slová z jadra slovného zásoby, ktoré sa v reči často vyskytujú a nepociťujú sa ako kondenzáty. Napokon ich "mennosť" je miestami taká silná, že ani nie je možná ich denominalizácia, teda prijateľné parafrázovanie do predikácie. Otázka prijateľnosti je však dôležitejšia pri analýzach písaných textov, ktorých syntaktická stavba je zovretejšia a "uhladenejšia" – menej usporiadana syntax hovorenej reči dovoľuje parafrázy aj tam, kde by v písanej vete neboli vyhovujúce ani teoreticky.

Prostriedky syntaktickej kondenzácie sa v hovorenej reči využívajú veľmi funkčne, sú to prostriedky jazykového systému, podporujúce tendenciu k ekonomizácii hovorenej reči³. Ich frekvencia je nižšia ako v odborných,

² A. E. Michnevč (1975, s. 788-795) uvažuje o semanticko-syntaktickej kondenzácii ako o tendencii už na úrovni dvoch samostatných viet, ktoré možno formálne vyjadriť viacerými spôsobmi v závislosti od stupňa završenosti kondenzačného procesu, ide o zjavne formy (súvetne priradenie a podradenie) stiahnuté formy [= vlastná kondenzácia] (nominalizácia a kauzácia) a skryté formy semanticko-syntaktickej kondenzácie (elípsa, pronominalna a menna anaforizácia a kauzácia).

³ Niekedy hovoriaci použije nominalnú frázu aj tak, že sa to ťažko dá odôvodniť ekonomickosťou - v rozhlasovom vysielaní sme zachytili takúto žiadosť: *Chcela by som dať zatvať Petrovi bratovi pri odchode jeho na základnú vojenskú službu. Z hľadiska komunikačnej normy prirodzenejšie a časovo rovnako by bolo znelo: preože odchádza.*